

ספר אגדתא דבי רב

מאמרי רבב"ח
בבא בתרא עג-עד

עם ביאורי גדולי הדורות:

רפדוני בתפוחים

רבי אליקים געץ אב"ד הילדסהיים

לבנימין אמר

רבי בנימין וואלף מבוסקאוויץ

צפנת פענח

רבי אליהו גוטמאכער מגרידיץ

אגדת סופרים

ריטב"א ביאור הגר"א עוללות אפרים

יו"ל ע"י

מכון 'למוד אגדה'

אשדוד תש"ע

©

כל הזכויות שמורות

בכל ענייני הספר ניתן לפנות
למכון 'למוד אגדה' ת.ד. 8247 אשדוד
מס' פלאפון: 05731-53640

סדר ועימוד:

א.י.ש. – אשדוד טל': 08-8650078

כריכה ושערים:

גולדצווייג טל': 088529938

אפריון נמטייה

להנגיד החסיד

ראש וראשון לכל דבר שבקדושה

מוהר"ר אלטר שמואל סטפנסקי שליט"א

נו"נ לבעל 'מחצית השקל'

אבי מחבר הספר 'לבנימין אמר'

אשר בחפץ לב ובעיני יפה הניף ידו

לסייע בהדפסת הספר

זכות המחברים הקדושים זיע"א תעמוד לו

לבריות גופא ונהורא מעליא והצלחה גדולה

תוכן הענינים

7.....	דברים אחדים.....
9.....	מבוא
18	הסכמות.....
29	תוכן ענינים לספר רפדוני בתפוחים
36	תוכן ענינים לספר לבנימין אמר
44	תוכן ענינים לספר צפנת פענח
א	הקדמות המחברים.....
טו.....	אגדתא דבי רב
1.....	תולדות בעל מח"ס רפדוני בתפוחים
19	תולדות בעל מח"ס לבנימין אמר
38	תולדות בעל מח"ס צפנת פענח

דברים אחדים

בשמחה רבה הננו להגיש לפני קהל הלומדים ושוחרי אגדות ומדרשי חז"ל, ברוב פאר והדר, מבחר מחיבורי גדולי הדורות, על 'מאמרי רבה בר בר חנה' המופיעים במסכת בבא בתרא [עג-עד], הידועים בעומק צפונותם ו'דברי חכמים וחידותם' הגנוזים וכמוסים בהם.

אם בכל מדרשי חז"ל ודברי האגדה - שבעים פנים לתורה, וכפטיש יפוצץ סלע מתחלקים הם לכמה משמעויות, על אחת כמה וכמה בהנהו מילי הנראים ממבט ראשון כמילי דתמיהי, ורבים נלאו להבין עומק המושג בהם. והלא אף על שיחת חולין של תלמידי חכמים אמרו חז"ל שהיא צריכה לימוד, קל וחומר על מאמרים אלו, אשר כל רואה מבין אשר גנוזים בהם סתרי חכמה ועומק על גבי עומק, כפי שאכן מתגלה בספרי גדולי הדורות אשר לפנינו, וכפי שמדגיש השל"ה הקדוש שבמאמרים אלו גנוזים סודות גדולות ונפלאים.

בעברנו לתור אורח בין בתרי חיבורי גדולי ישראל לדורותיהם, מצאנו שעשרות ספרים נתחברו ונתייסדו במשך הדורות אך ורק על מאמרים אלו, להבין משל ומליצה, לבארם בדרך הדרוש, ואף על דרך הקבלה. בחרנו איפה להגיש לפני קהל הלומדים מבחר מסויים מחיבורי גדולי הדורות, אשר נתחברו בדרך דרוש ומוסר, בהוצאה מפוארת ומהודרת בצירוף לשון הגמרא והרשב"ם.

בתפילה שנזכה להגדיל תורה ולהאדירה
ולהו"ל עוד ספרים רבים להאיר אור האגדה

ישראל אלברט

תשרי תש"ע
מכון 'למוד אגדה'

מבוא

עניני האגדה הם חלק גדול מן התלמוד ומקצוע גדול בתורה ונמצאו מפוזרים במשנה וברייתות ובשני התלמודים, והגם שאין בהם ענינים הכרחיים ונצרכים להלכה ולמעשה¹, הנה מעלתם גדלה עד מאוד מצד אחר, כי באו להשלים אותנו בדרכי האמונה הטהורה ובכל יסודות אשר דת משה וישראל הוטבעו עליהם, ותכלית מגמתם ומבטם באו בראשית ובראשונה ללמד אותנו מדע בינה והשכל בדיעות נכונות ובמדות ישרות, כולם אהובים וברורים, וכולם קדושים יצפנו במאמרים קצרים חכמה רבתי בדברים העומדים ברומו של עולם, כמו שאמרו חז"ל בספרי פ' עקב 'רצונך להכיר מי שאמר והיה העולם למוד אגדה שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם'. ואם הלכות קבועות בהוראה מלמדות אותנו מעשה המצות וחובות האברים הנה יבאו האגדות מצדם ללמד אותנו חכמת הדת בטהרה, ואופני עקרי האמונה, היינו יחוד ד' גמול ועונש, מענין בחירה חפשית אשר ביד האדם, מן המלאכים, ורזי הנבואה, מהשגחת השם יתברך על כל הברואים, מאיכות הנפש והשאתה, מן האמונה בביאת משיח ובתחית המתים, וכדומה עוד הרבה.

(מבוא התלמוד למהר"ץ חיות).

עומק החכמה הגנוז וכמוס באגדות חז"ל

בראש ובראשונה, נביא את דברי הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות - אודות מעלת הדרש ודברי האגדה המצויים בתלמוד, וטעם גניזתם והסתרתם במשלים וחדות.

'הדרש הנמצא בתלמוד, אין ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה, אבל יש בו תבונה גדולה, מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות... ואם תביט אותו על פשוטו, תראה בו ענינים רחוקים מן השכל, שאין למעלה מהם. ועשו דבר זה לענינים נפלאים, האחד מהם, ללטוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם. ועוד כדי לעזור עיני הכסילים, שלא יזהירו לבותם לעולם, ואילו היו מראים להם זוהר האמיתות, יסבו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם, שנאמר בהם ובדומיהם - אין מגלין להם את הסוד, מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריים... וכשיגלה הקדוש ברוך הוא מסוה הסכלות מלב מי שירצה, אחרי אשר ייגע וירגיל בחכמות, אז יבין מהם כפי שכלו.

ואין לאדם עם החכמה ודרישתה וההשתדלות, אלא לעזוב עניניו ביד הבורא, ולהתפלל אליו, ולהתחנן לבוננהו ולהורותו ולגלות לו הסודות הגנוזות בכתוב. כמו

1. נציין כאן מה שכתב המהרש"א בהקדמתו לחידושי הלכות, זה לשונו: 'ובאמת הנני רואה עתה מחכמי התלמוד שעשו חיבור אחד מהלכות ואגדות, כי תורה אחת היא לנו כפירושה של התורה תורת משה, וכמה וכמה דרכי מוסר וחכמה והוראות על פי תורת משה יוצאים לנו מתוך דבריהם באגדות'. וראה שם שלכן מבקש שידפיסו את חידושי ההלכות וחידושי האגדות יחדיו יהיו תמים. ובתחילת הקדמתו כתב המהרש"א, זה לשונו, 'גם האגדות הזרות לפי פשוטן ורחוקות לפום ריהטא מן השכל לא נתתי לבי לבאר בהם רזים וחכמות וסודות נסתרים וכו', אך ראיתי שהדברים לא יצאו מפשוטן רק שאמרו זה בדרך משל

שמצאנו דוד ע"ה עשה כן באמרו (תהלים קיט) 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך'. וכשיגלה הקדוש ברוך הוא את עיני האדם ויראה לו מה שהראה, ראוי לו לגנוז, כמו שאמרנו. ואם ירמוז מהם במעט, ירמוז למי שיש לו שכל שלם ונודעה אמתתו. כמו שבארו וגילו במעשיות רבות בתלמוד. ועל כן אין ראוי לאיש חכם לגלות מה שידע מן הסודות אלא למי שהוא גדול ממנו או כמוהו, שאם יגלה אותו לכסיל, אף על פי שלא יגנהו, לא ייטב בעיניו. ועל כן אמר החכם (משלי כג) 'באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך'.

ועוד, שהלימוד להמון העם, צריך שיהיה בדרך חידה ומשל, כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים עד אשר ישלם שכלם, ואז יתבוננו וישכילו עיני הרמזים ההם. ולענין זה רמז שלמה עליו השלום, באמרו (שם א) 'להבין משל ומליצה, דברי חכמים וחידותם'.

ומפני אלו הסבות סדרו החכמים ע"ה דבריהם בדרשות על ענין שירחיקהו שכל הכסיל לפי מחשבתו. ואין ראוי לסמוך החסרון אל הדרש ההוא, אבל יש לחשוב שהחסרון בא משכלו. **וכשיראה משל ממשליהם שהוא קשה להשכיל אפילו פשוטו, ראוי לו להשתומם מאד על שכלו שלא הבין הענין עד אשר חסרו בעיניו האמונות בתכלית הרחוק...**

ועל כן ראוי שנדין הדרשות ההם לכף זכות, ונטיב לעיין בהם, ואל נמהר להרחיק דבר מהם. אבל כשירחק בעינינו דבר מדבריהם נרגיל נפשנו בחכמות, עד שנבין עינייהם בדבר ההוא, אם יוכלו להבין לבותינו הדבר הגדול הזה. שהרי החכמים אף על פי שהיה להם מן התאווה ללמוד, וטוב הרעיון והיגיעה, וחברת החסידים הנכבדים, והרחקת העולם בכל מה שיש בו, היו מיחסים החסרון לנפשם, כשהם מעריכים נפשותם לפי מה שקדם אותם. והוא מה שאמרו (עירובין נג, א) לבם של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים אפילו כמחט סדקית. וכל שכן אנחנו, שהחכמה נעדרה ממנו.

ומפני אשר ידעו, עליהם השלום, בענין זה, שכל דבריהם ברורים ונקיים ואין בהם סיגים, צוו עליהם והזהירו שלא ילעג אדם עליהם. ואמרו (גיטין נז, ב) כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת, ואין לך צואה רותחת גדולה מן הכסילות אשר השיאתו להלעיג. ועל כן לא תמצא לעולם מרחיק דבריהם אלא איש מבקש תאוה ונותן יתרון להנאות המורגשות, אשר לא האיר לבו בדבר מן המאורים הבהירים. ומפני שידעו אמתת דבריהם, כלו בעסק ההוא כל ימיהם, וצוו לשקוד עליו כל הלילה ומקצת היום, ושמוהו תכלית החכמה, וכן הוא'.

ומליצה הקרבים לפי פשוטו של דבר כמו ספר משלי שדרשו בו חז"ל דברים הקרובים למשל או אל הנמשל, כמו שתראה ממני מבואר באגדות דרב"ח פרק הספינה וכו'. וראה עוד בהקדמת המהרש"א לחידושי אגדות.

באגדות חז"ל גנוזים סודות מסתרי חכמת הקבלה

השל"ה הקדוש (תורה שבעל פה, יה, כלל כבוד אלהים הסתר דבר, א) מציין ומדגיש, שמלבד דברי החכמה והפליאות הרמוזים בדברי הגדות חז"ל, אף גנוזים בהם סודי סודות מסתרי חכמת הקבלה, וכה כותב השל"ה:

'הבאתי דברי הרמב"ם שהפליג בסיפור שבח ההגדות ודרושים, ואיך שמרמזים נפלאות, אשריו ואשרי דבריו. **אבל מכל מקום יש גבוה על גבוה סודות הגנוזות שהם גבוהות מסודות שחושב הרמב"ם בביאור ההגדות והדרשות, והם סודות חכמת הקבלה בסוד שמותיו יתברך, כמו שהתורה כולה שמותיו כן דברי רז"ל, וזהו אמיתות הענין. ומי שזכה לראות מאורות סודות הקבלה אז ישכיל ויבין נפלאות והפלא פלא בדברי רז"ל. והרב המקובל רבי טודרוס הלוי חיבר ספר נקרא 'אוצר הכבוד' והוא ביאור האגדות על פי הסוד. ועוד יש דברים כהנה וכהנה בסודות רז"ל, ועל זה נאמר 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים', כי לדבר ממדותיו של הקדוש ברוך הוא בסוד שמותיו אין לדבר סוף ותכלית. כלל הענין, כשהם מדברים בתחתונים - רומזים בעליונים'.**

וכן כתב המהר"ל בבאר הגולה (הבאר השישי) על אגדות חז"ל, שכל סתרי התורה וחכמה צפונים שם, למי שיודע להבין.

היו מן החכמים שעיקר לימודם היה באגדות

דבר מעניין מביא מהר"ץ חיות בספרו מבוא התלמוד (וכן בהגות למועד קטן).

במסכת מועד קטן (יז, א) מצינו מעשה בצורבא מרבנן שנידחו רבי יהודה, ולאחר אריכות המעשה מביאה הגמרא שנפטר רבי יהודה ובא הצורבא מרבנן לבית המדרש כדי שיתירו לו את נידויו, 'עמד רבי שמואל בר נחמני על רגליו ואמר ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים, יהודה חברינו על אחת כמה וכמה', כאשר שמע רבי זירא את דברי רבי שמואל בר נחמני אמר, 'מאי דקמן דאתא האינדא האי סבא בבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא, שמע מינה לא מיבעי למישרא ליה'.

כדי להבין את דברי רבי זירא, מבאר מהר"ץ חיות שהיו בין האמוראים חכמים שהיו להם בית ועד מיוחד שעסקו בו באגדות, והיו מתעסקים באגדה ולא בהלכה, ולכן לא הוזכר שם בש"ס בהלכות, אלא רק באגדה, למשל, רבי ברכיה, ר' אבין הלוי, ר' לוי, וכן ר' שמואל בר נחמני, והם אלו שנקראו 'רבני דאגדתא', כמובא בירושלמי בכמה מקומות, ורבי שמואל בר נחמני היה ראש הרבן דאגדתא, ועתה שאירע שהופיע בבית המדרש של הרבן דהלכתא, תמחו על כך החכמים והסיקו

מכך שלא לחינם אירע מקרה זה שבא לבית מדרשם, ולכן סמכו על דבריו ולא התירו הנידו².

מאמרי רבה בר בר חנה

מטרת הרצאת מאמרים אלו בתלמוד

הרשב"ם כותב, שכל המעשים המובאים בדברי רבה בר בר חנה, וכן דברי רבי יוחנן ושאר האמוראים, שהובאו להלן, הם - 'משום מה רבו מעשיך ה', ויש מהן להודיע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא, או לפרש מקראות האמורים בספר איוב המדברים בעופות גדולים ובהמות ודגים גדולים, שכל שיחת תלמידי חכמים צריכה תלמוד'.

מציאויות שהתרחשו, או מליצות ומשלים

נמצינו למדים מדברי הרשב"ם, שמטרת הרצאת דברים אלו בתלמוד היא על מנת לתאר ולפאר את נפלאות מעשי הקדוש ברוך הוא בבריאה, וכן להודיע גודל מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא. אך עדיין לא הוברר לנו דיו האם אכן מעשים אלו, או לפחות חלקם, התרחשו במציאות, או שמא הם רק משלים וחידות, או רמזים, הצופנים בחובם את הודעת גודל מעשי ה' ונפלאותיהם, וכן את מתן שכרם המרובה של הצדיקים לעתיד לבוא.

ענין זה מתבאר היטב בדברי הריטב"א. 'יש במעשיות שבפרק זה ענינים זרים לבני אדם לפי שלא הורגלו בהם, והם דברים קרובים מאד ליודעים בטבעם, כענין גודל הדגים שבים וגודל סערת גלי הים. ויש גם במעשיות אלו ענינים נרמזים שלא היו נראין להם במראית העין אלא במראה החלום, וזה כי כשהחכמים הולכים בים אוקיינוס ורואין שם נפלאות השם יתברך, וגם שהם שם מתבודדים ומחשבים בענינים נוראים ונפלאים, ובעת השינה נראה להם כענין הרהורים ענינים נפלאים מורים על ענין. והגאונים כתבו דכל היכא דאמרינן הכא 'לדידי חזי לי' - במראה החלום היה, כשהיה מהלך בים אוקיינוס'³.

2. אמנם על כרחך צריך לומר ש'רשב"ם דאגדתא' היו גם בקיאים בעומק ההלכה, עיין באמונה ובטחון לחזון איש (פרק ג), 'שם תלמיד חכם היינו חכם גדול בהלכה היוודע את עומק המשא ומתן של הלכה על פי המקובל בידינו מדור דור, ולמד רוב מקומות התלמוד, ואם אינו חכם בזה, אף שלמד הגדה וספרי יראה, כל שאינו יודע לישא וליתן בהלכה ברוב מקומות התלמוד על פ הפוסקים, אינו בכלל תלמיד חכם, ואין הדין פוטרו מתשלומי מכס, אף שתורתו אומנתו'.

3. הריטב"א מסיים, שמפני שיש טופלי שקר מלגלים על דברי חכמים ז"ל האלו נרמזו רמזיהם יותר לפשט.

הרי שסובר הריטב"א, שחלק מהדברים התרחשו במציאות⁴, אך חלקם היו חזיונות נפלאים שנראו לאמוראים בחלום.

אמנם המהרש"א מפרש, שכל מעשיות אלו התרחשו במציאות, וכה כתב⁵, 'אף כי באמת אין להכחיש פשטי הדברים' כמו שכתוב 'יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה' ו'גו' ותרומם גליו וגו'⁶ מכל מקום יש כאן מקום לבאר המאמרים ברמז. המהרש"א מוסיף ומזהיר⁸, 'ודע, כי יש לנו להאמין בכל הדברים האלו בפשטן, ואף שהמפרשים האריכו בדרוש הזה לפי כוונתם, אין הדברים יוצאין ממשמען'. כלומר, על אף כל ביאורי הדרש, הרמזים והסודות הטמונים וגנוזים במאמרים אלו - כפי שהאריכו בהם גדולי המפרשים והמחברים - עלינו להאמין שגם נראו והתקיימו הדברים בפועל.

מאידרך, מדברי המהר"ל מתבאר, שאין כוונת הגמרא כלל לפשוטי הדברים, זה לשונו, 'כבר ביארנו פעמים הרבה כי כאשר דיברו חכמים מן השיעורים המופלגים כמו אלו אין הכוונה להם על השיעור הנמדד במדה הגשמית, שדבר זה אינו, כי אין זה מענין חכמים לדבר מן המדה הגשמית, אלא הכוונה בכל מקום על ענין בלתי גשמי', 'ואין לחכמים עסק ודבור כלל רק במהות הצורה המופשטת'. וראה עוד בבאר הגולה (הבאר החמישי) שהאריך המהר"ל לבאר מאמרים אלו.

אף הן איש חי נקט, שאין כוונת המאמרים כפשוטם כלל, אלא הם דרך משל וחידה בלבד. הוא אף נדרש ליישב את התמיהה העולה - אם מאמרים אלו הם דרך משל וחידה, 'למה לא נתפרש במאמר עצמו שהוא נאמר על דרך החידה והמשל, או לפחות סתם הש"ס אשר מביא המאמר הזה היה מפרש עליו שאינו כפשוטו, וכמו שאמר במקום אחר 'רבי אבהו משתעי בלשון חכמה', וכן הוי ליה למסדר הש"ס לפרש בתחלת המאמר שהוא משתעי בלשון חכמה'.

ומשיב על כך: 'האומר חידה אינו צריך לפרש שהוא לשון חידה, ורק המשכיל יבין מן הדברים שהם כך, כי הדברים מוכיחים מעצמם שהם משל וחידה. ואם תאמר,

4. וראה דברי תורה (מונקאטש) ז, לה, שתמה איך יתכן לפרש שהדברים הם כפשוטו בגזמות דרבב"ח אשר המה בלתי מציאות כפשוטו בעולם הזה, ובשלמא מה שכתב הרשב"ם שהם 'להודיע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא' יתכן כי לעתיד לבוא יהיו דברים הגבה למעלה מן הטבע ועל כן יתכנו כל אלו הדברים כפשוטן, אבל לפרש שהכונה משום מה רבו מעשיך ה' עתה בעולם הזה הטבעי הוא תמוה. וראה שם שביאר בדרך פנימית.

5. עג, א.

6. וראה בתחילת ביאור הגר"א שביאר שכל מאמרים אלו מיוסדים על הפסוק 'יורדי הים באניות וכו' המה ראו מעשי ה'.

7. המהרש"א מתייחס בזה למאמר הראשון, בו תיאר רבה את גלי הים החפצים להטביעה את הספינה ואת הסגולה לבטלם.

8. בדף עד, ב.

9. שו"ת תורה לשמה, שסח; בן יהוידע עירובין סג, א; וכן בספרו אמרי בינה, חקרי לב, ח.

מסדר הש"ס שהביא את המאמר ההוא הווי ליה לפרש, כדי שלא יבואו דורות האחרונים ויתפלאו לפי תומם. גם זה אינו צריך, כי הלא גדולה מזאת מציינו, על מאמרים של חכמים ז"ל שאין דבריהם תמוהים, גם כן קאמר הש"ס שאפשר להיות שהם מיוסדים על דרך המשל והחידה, וכמו דאיתא בעירובין דף ס"ג ע"א תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו וכו' ואמר רבב"ח אר"י אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו וכו' ולטעמין שמו ושם אביו למה לי אלא שלא תאמר משל היה, ע"ש. הרי סתמא דהש"ס גילה לנו כאן שיש מאמרים בברייתות ומימרות שהם נזכרים בתלמוד ואינם כפשוטם אלא נאמרו דרך משל - ואף על פי שאין פשוטם תמוה כלל, וכל שכן במאמרים התמוהים - שהם מוכיחים על עצמם, ולהכי לא אצטרף לש"ס לאשמעינן על כל מאמר ומאמר בפני עצמו, והמשכיל יבין מדעתו.

עומק המאמרים מיוסד על פי סודות חכמת הקבלה

השל"ה הקדוש¹⁰ מציין ומדגיש - 'כי אלו המאמרים, בהם סודות גדולות ונפלאים'. וכן כתב בעל קקיון דיונה - 'אשר מסורת בידינו דאלו ענינים נאמרים על פי סודות הקבלה כדברי חכמים וחדתם'.

טעם הדבר שנשנו מאמרי רבה בר בר חנה באמצע מסכת בבא בתרא

משל יפה הביא האדמו"ר ממונקאטש בעל 'מנחת אלעזר'¹¹ אודות דברי החכמה הגנוזים בדברי אגדות חז"ל, וכן טעם הדבר שנשנו מאמרי רבה בר בר חנה המופלאים דווקא באמצע מסכת בבא בתרא, העוסקת כולה בדיני ממונות¹².

היה היה מלך גדול שהוליד בן לעת זקנותו, ובידעו לפי ערך שנותיו כי לא יחיה עד שיגדל בנו להיות ראוי ובטוח להורישו כל אוצרותיו, אוצרות וסגולת מלכים, אבנים טובות ומרגליות ששוויים מגיע לאלפי אלפים, ואם ישאירם בעוד בנו קטן ולהוט אחרי כסף, הלא יפזרם, וגם יוליכוהו שולל יועציו אשר ירצו לעשות מסחרים בממון הרב הלזה ויבוא לטמיון.

על כן התחכם המלך והמציא עיצה להציל את ההון הרב בכדי להורישו לבנו, על ידי שלימד את בנו בקטנותו את חכמת הציור ונתן בו חשק רב בלבו להבין את

10. תורה שבעל פה, יח, כלל כבוד אלהים הסתר דבר, ג.

11. דברי תורה. והביא שם ששמע כן מאביו בעל ה'דרכי תשובה' בשם אחד מצדיקי הדורות.

12. בספר פרי צדיק לרבי צדוק הכהן מלובלין כתב על אגדות חז"ל המפורזות בש"ס, שכל אגדה שבש"ס יש בה כונה מיוחדת מדוע נקבעה בגמרא זו בפרק זו דוקא, כי מר בר רב אשי שכתב וחתם את הש"ס קבע על פי רוח הקודש את מקומו המדויק של כל מאמר בהלכה ובאגדה.

מלאכת הציורים היפים. לאחר מכן טמן המלך בכותלי החדר הכי מפואר שבארמונו בכל כותל וזוית בתוך אבני הבנין אוצר רב מהאבנים טובות היקרים ביותר, וכן עשה בהרבה מקומות בכותלי החדר ההוא המרהיב ביופיו. ויצו המלך לאומן הצייר הנפלא שבארמונו לצייר חדר זה בציורים מופלאים ונחמדים ביותר אשר עין לא ראתה יופי אשר כזה, וציווהו לעשות אריה מצוייר ביופי נפלא אשר היה נראה לעין הרואה ממש כאילו הוא חי ועומד על רגליו. אך במקום אחד, אשר שם היה טמון האוצר, ציוה המלך לצייר לעשות אחד מרגלי האריה בקו פשוט אשר עין כל רואה יתמה על אשר איננו נעשה במעשה אומן אלא נראה שונה משאר הציור ופחות ביופיו. וכן בשאר הכתלים אשר טמן שם את אוצרותיו, ציווהו המלך לעשות ציור נפלא אולם באחד המקומות לשנות ולצייר חלק מהציור בצורה פחותה הבולטת לעין הבקי בחכמת הציור.

מטרת כוונת המלך בהוראתו זו היתה, שכאשר יגדל בנו, ויישן או ישב בהיכל הלזה, ובהיותו חכם גדול ובקי במלאכת הציור, ישתומם על יופי הציורים וחכמת אומונתם, אולם אז יתפלא ביותר כאשר יראה שבמקום אחד ירדה מעלת הציור והיא פחותה בצורה בולטת בחסרון הנראה לעינים, ועל ידי זה ישים אל לבו לחקור בדבר, ויבין אשר הדבר רומז אל דבר מה אשר כותל זה טומן בחובו, ויחטט בכותל על ידי אומונים למצוא פשר הדבר, וימצא את האוצרות שהטמין אביו לצורכו. וכן היה, ובעת הגדיל הבן ומלך לאחר מות אביו, מצא על ידי כן את אוצרות אלו.

הנמשל הוא כמו כן, כי המלך הגדול והקדוש יתברך שמו, בהנחילו לנו את תורתו, בפרט סודות הנוראות אוצרות יקרים ונפלאים, סתרי התורה, בודעו שאנחנו קרוצי חומר וטרודים בגלותנו, חשש פן נתנהג בהם שלא כהוגן, לכן ציוה לחכמי ישראל, מחברי התלמוד, אשר לעומק חכמתם אין שיעור, להטמין ברמז דרך משל באמצע מסכת בבא בתרא הידועה ברוחב הלכותיה, כמה דפים מגוזמאות רבה בר בר חנה, או בשאר מקומות בש"ס, באמצע הסוגיות העמוקות הונחו מאמרי אגדתות או מילי דעלמא או מילי דבדיחותא, אשר לפי פשוטם הם שיחות ההמון ואין כדאי לחכמים להיטפל בהם, וכל שכן להעלותם ולקובען עלי ספר, וכל שכן באמצע ההלכות העמוקות אשר בש"ס, ויתפלאו הרואים ויאמרו שאין זה מתאים למעשי האומנים, חז"ל הקדושים אשר רוחב חכמתם ועומק פלפולם ידוע.

אולם אחרי פטירת חכמי התלמוד, יתעוררו חכמי הדורות והתלמידי חכמים הבאים אחריהם לשים על ליבם לחפש דווקא במקומות אלו, וימצאו אשר בכוונה טמנום שם, למען ישימו על ליבם לחוקרם ולמצוא בהם סודות נפלאות ועמוקות מני ים אוצרות גדולים הגנוזים בהם.

ספרי גדולי הדורות על מאמרי רב"ח

ביאורים רבים נכתבו, כדי לפרש ולפענח, בדרך פשט רמז דרש וסוד - את מאמריו של רבה רב בר חנה, וכן את ה'משתעי' של רבי יוחנן - המובאים בהמשך הגמרא לאחר מאמרי רבה בר בר חנה. חיבורים שלימים אף נתייסדו במשך הדורות, על מנת לבאר, לפרש, ולהאיר, מאמרים אלו ודומיהם.

הראשון שמצאנוהו מאריך לבאר פשטה של כל אמרה ואמרה מדברי רבה בר בר חנה - הוא רבי שם טוב שפרוט, בעל ספר 'פרדס רמונים' על הגדות התלמוד (נדפס בפעם ראשונה בסביוניטה, שי"ד).

המהרש"א אף הוא מאריך על אתר, לבאר ולפרש את רמזי המאמרים - המורים על גלי הים הזועפים על עם ישראל בצרות גלותו, ועל צוררי ישראל לדורותיהם העומדים עלינו לכלותינו.

בתקופה מאוחרת יותר אנו מוצאים חיבור שלם אשר התייסד לבאר מאמרים אלו בדרך דרש ומוסר, הלוא הוא הספר 'רפדוני בתפוחים' (ברלין, תע"ב) - אשר חיברו **רבי אליקים געץ** אבד"ק הילדסהיים בעל מחבר שו"ת 'אבן השהם'.

מן הבולטים שבמחברים, אשר חיבר קונטרס מיוחד אך ורק על מאמרים אלו, הלא הוא **רבי בנימין זואלף הלוי קעלן באסקאוויץ**, בעל 'סדר משנה' על הרמב"ם (בנו של בעל מחצית השקל) אשר בחיבורו '**לבנימין אמר**'¹³ - מוצגים המאמרים בצירוף דברי הרשב"ם, כאשר נתווספו עליהם ביאורי המחבר - 'לבאר ולהשקיט סערת המחשבות והרעיונות התמהים ומשוטטים כאיש שוכב בלב ים להבין דברי חכמים וחדותם'.

הגאון מוילנא אף הוא האריך בחיבור מיוחד - לבאר ולהאיר עומק דברי החכמה והמוסר הטמונים במאמרים אלו, וביארם בדרך רמז ודרש על עניני הגלות וביאת המשיח, ובעניני מלחמות היצר, וקניני התורה. כמו כן אף בעל **עוללות אפרים** האריך בסוף חיבורו לבאר ולהאיר את מאמרי רב"ח.

חיבור נוסף הקובע מקום לעצמו, הוא '**צפנת פענח**' להגה"ק איש אלקים פועל ישועות בקרב הארץ **רבי אליהו גוטמאכער מגריידיץ** זיע"א, אשר ייסד אף הוא ספר שלם על מאמרים אלו, ואף הוא הציג בראשית חיבורו את המאמרים כצורתם עם פירוש הרשב"ם, והוסיף המחבר לבארם מדעתו בארוכה בנועם דרכי הדרש והמוסר וקניני יראת שמים המובנים מרמזי המאמרים.

13. נדפס בסוף שו"ת שושן עדות על מסכת עדיות, פאקש תרס"ג.

ונציין כאן רשימה נוספת של ספרים שהתחברו על מאמרי רבב"ח:

מעשי רב, (קושטאנדינא תפ"ו). **מגילת סתרים**, (פרנקפורט תק"ה). **מנחת כהן**, (דיהרנפורט תקל"ח). **מדרש פנחס**, (לונדון תקנ"ה). **בתיס לבריחים**, ביאור על פי קבלה (שקלאו תקס"ב). **דרכי נועם**, ביאור על פי קבלה (קניגסברג תקכ"ד). **כלילת יופי**, (נאווידוואהר תקמ"ג). **אורי וישעי**, (למברג תרכ"א). **אבן שוהם**, (וילנא תרכ"א). **פרס אבות**, (לבוב תרכ"ה). **מרבה עצה**, (וילנא תר"ל). **תקות עניים**, (וילנא תרל"ב). **כרם בנימין**, (וילנא תרמ"ה). **מנורת בצלאל**, (וילנא תרמ"ט). **אמרי יהודה**, (וילנא תרנ"ג). **דברי חכמים וחידותם**, (וארשא תרנ"ה). **משאת משה**, (וילנא תרנ"ו). **בן חלד**, (פשמישל תר"ס). **חכימא דיהודאי**, (וארשא תרס"ב). **מנחת יהודה**, (מונקאטש תרס"ו). **מטה אהרן**, (וילנא תרס"ט). **דרש משה**, (וילנא תרס"ג). **פלא יועץ**, (לודז' תרע"ו). **מוצאי מים**, (בודאפעשט תרפ"ד). **עיני בנימין**, (ירושלים תרפ"ז). **מפענח נעלמים**, (ירושלים תרצ"ח).

כאמור, בחרנו לההדיר בספר זה, מבחר מספרי גדולי ישראל, אשר פירשו מאמרים אלו בדרך דרוש ומוסר.

התודה והברכה להמסייעים בעריכת הספר, ר' אברהם הורביץ, ר' מאיר פומרניץ, הבחור י. ג.

תודה מיוחדת לאבי מורי ר' שמואל משה אלברט שליט"א על עזרתו המסורה באופן בל ישוער, בכל שלבי הספר. כמו כן אכיר תודה לידיד ורע, ברוך הכשרון, ר' אברהם יצחק שוורץ, על עצותיו המועילות בכל שלבי העריכה. אף זאת אזכיר את ידידי ר' ישראל דנציגר, על עצות הגונות ומועילות.

יהי רצון ותעמוד זכותם של גדולי עולם אלו וימליצו טוב על כלל ישראל לישועת עולמים במהרה בימינו אמן.

ישראל אלברט
מכון למוד אגדה